

Nagy Péter Tibor

egyetemi tanár, MTA doktora
Wesley János Lelkészképző Főiskola

Egy theologiai tétel vallásszociológiája

Hubai Péter és Majsai Tamás Bűn-vallás és kegyelem címmel 2012 tavaszán konferenciát szervezett a Wesley János Lelkészképző Főiskolán.¹ Szíves kollegiális meghívásuk biztosított alkalmat arra, hogy egy nem túl gyakori – vallásszociológiai kutatóközpontunk² esetében mindenestre ezidáig példátlan – kísérletbe kezdjünk: lehetséges-e egy tipikusan theologiai, illetve eszmetörténeti eszközökkel megragadható hittétel jelenlétét vallásszociológiai módon megragadni?

Az empirikus vallásszociológia az 1960-as évek óta meglehetősen egységesen úgy gondolja, hogy a vallásosságnak különböző dimenziói vannak, s ezeket a dimenziókat külön-külön kell mérni (Szántó, 1998; Tomka, 1999; Nagy, 2000; Berger, 2001; Molokotos-Liederman, 2002; Monahan, 2003). A Lenski-féle négy dimenzió: rituális részvétel, doktriner ortodoxia, vallási élmény és felekezetmegnevezés (Lenski, 1961); Glock és Stark (1965) öt dimenziója: hiedelmek, vallásgyakorlat, élmény, ismeretek, konzekvenciák.

Az eredendő bűnben való hit az egyik dimenziórendszerben a „doktriner ortodoxia”, a másikon egyrészt a „hiedelmek”, másrészt a „vallási ismeretek” körébe tartozik (Sommerville, 2002). Első hipotézisként feltételezhetjük, hogy az eredendő bűn nem áll összefüggésben a vallásgyakorlattal – például a templomlátogatás rendszerességével –, nem függ össze transzcendens élményekkel, nincsenek szisztematikus konzekvenciái, a nagy keresztény vallások közül mindegyikhez kapcsolódik. Viszont elég nehéz lenne értelmezni az eredendő bűnben való hitet olyan embernél, aki nem hisz Istenben, illetve aki semmit nem tud a Bibliában leírt eredeti bűnről, vagy abban a formájában, ahogy azt Mózes könyve tartalmazza, vagy abban, ahogyan az attól való megváltásra az evangéliumok utalnak.

Tudomásunk szerint az eredendő bűnben való hitről Magyarországon ezidáig egyedül az 1991-es reprezentatív TÁRKI-kutatás érdeklődött, mely ezres mintán készült, s néhai Szántó János részben posztumusz művén kívül tudomásom szerint nem dolgozták fel. Jelenleg a TÁRKI adatbázisban TDATA-D06 jelzés alatt férhető hozzá – most is ehhez nyúltunk (Szántó, 1998).

A kérdésre elég nagy volt a válaszolási hajlandóság, a megkérdezettek alig több, mint 2 százaléka nem adott értelmezhető választ. A népesség kicsit több, mint fele nem hisz az eredendő bűnben, míg a másik fele hisz; a nem hívők között a markáns álláspontot képviselők jelentik a többséget, ezzel az eredendő bűnben hívők között fele-fele arányban oszlik meg az egyértelműen és a bizonytalanul hívők csoportja.

1. táblázat. Hisz-e az eredendő bűnben?

		Frequency	Percent
Valid	,00	17	1,7
	1,00 nem	389	39,0
	2,00 úgy érzi, nem	139	13,9
	3,00 úgy érzi, igen	227	22,8
	4,00 igen	221	22,1
	Total	993	99,5
Missing	System	5	,5
Total		999	100,0

Látszólag tehát az eredendő bűnben való hit arányai hasonlatosak, mint a hívőségi önbesorolásé általában. Sok kutatás mutatta ugyanis a nyolcvanas években, hogy amennyiben az embereknek igen-nem válaszalternatívával kell meghatározniuk, hogy hívők-e avagy sem, akkor a nem hívők enyhe többségben voltak (Szántó, 1998). Amikor pedig a vallásossági öndefiníció többfokozatú skálává alakult, akkor az egyház tanítását követő végponton 10–20 százalék közötti nagyságrendet mértek, a nem hívő végponton pedig 20–30 százalék közötti nagyságrendet. Középen a lakosság felét a nehezen értelmezhető (inkább a templomjárás gyakorisággal tovább darabolható) tömb, valamint a maga módján vallásosak csoportja helyezkedett el (Kovács, 2002). Az, hogy az egyházas hívők kisebb csoportot alkotnak, mint a markánsan nem hívők, szintén párhuzamosnak tűnik azzal, ahogyan az eredendő bűnben való hit és nem hit végpontjai alakulnak.

Ugyanakkor ha a hívőséggel keresztbe állítjuk az eredendő bűnrel kapcsolatos véleményt, azonnal kitűnik, hogy nincsen determináns kapcsolat. A magukat nem hívőnek tartók nem kevesebb, mint 31 százaléka hisz az eredendő bűnben, a magukat hívőnek tartóknak pedig 36 százaléka nem hisz benne.

2. táblázat. A „Hívő embernek tartja-e Ön magát?” és a „Hisz-e az eredendő bűnben?” kérdésekre adott válaszok összefüggése

		1,00 nem	2,00 úgy érzi, nem	3,00 úgy érzi, igen	4,00 igen	Total N
	0	45,5%	22,7%	22,7%	9,1%	22
	1 nem	53,7%	15,4%	18,2%	12,7%	512
	2 igen	23,8%	12,4%	28,8%	35,0%	437
Total		40,1%	14,2%	23,1%	22,7%	971

Az eredendő bűnben való hit még a templomjárás gyakoriságával is csak valószínűségi kapcsolatban van. A hetente templomjárók – akiket pedig egyértelműen egyházasnak szoktak tekinteni – 17 százaléka, míg a havonta 1–3-szor templomjáróknak (akiket a vallásszociológia az ünnepi templomjáró kategóriával szemben néha még szintén némi-képp egyházasnak tekint) immár 41 százaléka nem hisz az eredendő bűnben. (Tehát a havi néhányszori templomjárók e vonatkozásban már az ünnepi templomjárókhoz hasonlítanak.) (Phillips, 2004) Ezzel szemben a templomba sosem járóknak is 21 százaléka hisz az eredendő bűnösségben.

3. táblázat. A templomjárás gyakoriság és az eredendő bűnben való hit összefüggése

						Total N
		1,00 nem	2,00 úgy érzi, nem	3,00 úgy érzi, igen	4,00 igen	100%
	0					
	1 soha	54,4%	14,6%	16,0%	14,9%	362
	2 ritkábban	45,1%	15,3%	22,6%	17,0%	235
	3 évente néhányszor	32,2%	12,4%	30,7%	24,8%	202
	4 1–3-szor havonta	20,7%	20,7%	25,9%	32,8%	58
	5 hetente	7,8%	9,6%	32,2%	50,4%	115
Total		40,0%	14,1%	23,1%	22,7%	972

Eredeti, „elemi” logikánk tehát máris hamisnak bizonyult: vannak nem hívő emberek, akik az eredendő bűnben hisznek, nem is kevesen. Nyilvánvaló, hogy körükben érdekes lenne egy kutatást folytatni, részletes beszélgetéssel, ami arra irányul, hogy ha nem hisznek Istenben, vagy a világ teremtésének történetében, akkor vajon mit értenek eredeti bűn alatt. Vagy elhiszik a Bibliát, de úgy gondolják, hogy a Biblia istene halott, vagy legalábbis nem avatkozik dolgainkba – s ez készíti őket a „nem vagyok hívő” kijelentés megtételére? Vagy úgy gondolják, hogy az eredendő bűn csak egy szó, egy frázis, mely mindössze azt fejezi ki, hogy mindannyian bűnre vagyunk hajlamosak, amelyet sok neveléssel és önneveléssel kell kiölnünk magunkból?

A jelen kérdőív bázisán is elemezhető kérdést tehetünk fel arra nézve, melyek azok a szociológiai tolóerők, amelyek az egyébként hívő embereket az eredendő bűnben nem hívők csoportjához kötik.

Mint a korábbiakból sejthetjük, az egyházi szertartás látogatása összefüggést mutat, de nem determinálja az eredeti bűnben való hitet.

4. táblázat. A magukat hívőnek nevező emberek templomjárás gyakoriságának és eredendő bűnben való hitének összefüggése

						Total N
		1,00 nem	2,00 úgy érzi, nem	3,00 úgy érzi, igen	4,00 igen	100%
	0					
	1 soha	31,9%	15,9%	20,3%	31,9%	69
	2 ritkábban	35,6%	12,6%	27,6%	24,1%	87
	3 évente néhányszor	24,0%	11,2%	35,2%	29,6%	125
	4 1–3-szor havonta	22,9%	16,7%	22,9%	37,5%	48
	5 hetente	8,3%	9,3%	30,6%	51,9%	108
Total		23,6%	12,4%	28,8%	35,2%	437

Mivel a továbbiakban túl komplikált lenne az eredendő bűnben való hitet állandóan keresztátlak formájában értelmezni, megengedünk magunknak egy szakmai pontatlanságot. Noha az eredendő bűnben való hit úgynevezett ordinális változó, azaz az egyes értékek sorrendje kötött ugyan, de a közöttük való távolság nem azonos, elvileg nem számolhatnánk belőle átlagértéket. Gyakorlatilag azonban arra, hogy jelzésül szolgáljon ahhoz, hogy hol érdemes összefüggéseket keresni, ezek az átlagértékek használhatóak:

minél magasabb szám kerül egy kategória mellé, az adott aggregátumra annál jellemzőbb, hogy hisz az eredendő bűnben. Ha például a 4. táblázatban látható kereszttáblát akartuk volna elkerülni, az 5. táblázat szerinti átlagszámításhoz jutottunk volna.

5. táblázat. *A magukat hívőnek nevező emberek templomjárási gyakoriságának és eredendő bűnben való hitének összefüggése – alternatív számítás jelzésértékű technikai átlaggal*

	<i>Mean</i>	<i>N</i>	<i>Std. Deviation</i>
1 soha	2,5180	70	1,24028
2 ritkábban	2,3986	88	1,20805
3 évente néhányszor	2,6973	125	1,14097
4 1–3-szor havonta	2,7422	48	1,18972
5 hetente	3,2641	107	,93500
Total	2,7527	437	1,16835

Akárcsak a kereszttábla tanulmányozása, az átlagszámítás is jól kifejezi, hogy a nagy ugrás a heti templomjáróknál van, a havonta néhányszor templomjárók értéke – mindkét számítás szerint – inkább a lakosságra általánosan jellemző értékkel azonos.

Kísérreljük meg ezek után az eredendő bűnben hívő emberek specifikálását a magukat hívőknek tekintőkön belül!

6. táblázat. *A magukat hívőnek nevező emberek felekezeti hovatartozásának és eredendő bűnben való hitének összefüggése*

	<i>Mean</i>	<i>N</i>	<i>Std. Deviation</i>
1 katolikus	2,7121	338	1,15127
2 református	2,8456	83	1,25447
3 evangélikus	3,4664	12	,76058
Total	2,7527	437	1,16835

A hívő protestánsok valamivel jobban hisznek benne, mint a hívő katolikusok. Ennek értelmezését teológus kollégákra bízom, laikusként a predestináció, illetve a szabad akarat elfogadásával s az ebből eredő asszociációs mezővel hoznám kapcsolatba ezt a hitbéli tulajdonságot. (Az, hogy az evangélikusokra sokkal inkább jellemző ez a hit, nem szükséges értelmeznünk, mert igen kevés személyről van szó.)

7. táblázat. *A magukat hívőnek nevező emberek iskolázottságának és eredendő bűnben való hitének összefüggése*

	<i>Mean</i>	<i>N</i>	<i>Std. Deviation</i>
1 nem járt	3,0130	15	1,23381
2 4 v. 6 elemi	3,0452	116	1,08976
3 8 ált. v. 4 polgári	2,8658	119	1,09925
4 szakmunkás, szakisk.	2,3926	100	1,18147
5 befejezett középisk.	2,5168	60	1,19109
6 befejezett főisk.,tech.	2,4868	15	1,47979
7 befejezett egyetem	3,0283	11	,98906
Total	2,7527	437	1,16835

Az eredendő bűnben való hit az iskolázottság növekedésével együtt csökken. Ez azonban – ekkora mintán – elsősorban az iskolázottsági piramis alsó fele által meghatározott, s ez a három nagy – egyenként 100 fő feletti – csoport nemcsak iskolázottsági piramist jelent, hanem városiasodást és fiatalodást is. Azt mindenesetre biztosan állíthatjuk, hogy a szakmunkás végzettségű hívők vannak leginkább körülvéve nem hívőkkel, az ő számukra a leginkább természetes tehát, hogy – noha a transzcendencia elutasítását világnézeti okból nem vállalják, s ezért hívőnek mondják magukat – egy „erősen egyházas ízű dogmát” már elutasítsanak.

Mint hogy a középiskolai és felsőfokú végzettségű csoportban magasabb az eredendő bűnben hívők aránya, csábító a gondolat, hogy a vallásosságra általánosságban jellemző „u görbe” (miszerint az iskolázottsági piramis tetején és alján több hívőt találunk, mint középen) ismétlődik meg itt is, azaz a hívő embereken belül az eredendő bűnben való hit is megoszlik egy tradicionális paraszti-idős és egy tudatosabb középosztálybeli népeségre.

Számos nézetcsoporthoz követői között – megint csak a vallásosokon belül – a gazdaságban, az országgyűlésben, a minisztériumokban bízók között 3,5 és 3,85 közötti indexet találunk. A KDNP-szavazók között 3,2 s az indexpont, a kisgazdáknál 3,17-es. 3 és 3,2 közötti indexponttal rendelkeznek azok a csoportok, amelyek az élettársi kapcsolat teljes erkölcsi elfogadhatatlanságát vallják, akik több vallásost akarnak a köz-hivatalokba, akik keveslik a papok hatalmát, akik az abortusz teljes tilalmának álláspontján állnak, akik az élettársi kapcsolatról úgy vélekednek, hogy az nem elégíti ki az érzelmi igényeket, akik a kötelező hittan hívei, s akik az alkoholizmus megelőzésére kevesebbet szeretnének költeni.

Miközben tehát írásunk elején az „eredendő bűn” és a vallásosság különféle hagyományos mutatói közötti összefüggések indetermináns voltát hangsúlyozhattuk, a végére oda kellett jutnunk, hogy az eredendő bűnben való hit a vallásos csoporton belül minden tekintetben a tradicionalizmussal, a konzervativizmussal, a jobboldalisággal mutat összefüggést. És megfordítva: azok a hívők, akik nem követik ezeket a tradicionalista, konzervatív vagy jobboldali eszméket, kevésbé vonzódnak az eredendő bűn elfogadásához is.

Miközben tehát írásunk elején az „eredendő bűn” és a vallásosság különféle hagyományos mutatói közötti összefüggések indetermináns voltát hangsúlyozhattuk, a végére oda kellett jutnunk, hogy az eredendő bűnben való hit a vallásos csoporton belül minden tekintetben a tradicionalizmussal, a konzervativizmussal, a jobboldalisággal mutat összefüggést. És megfordítva: azok a hívők, akik nem követik ezeket a tradicionalista, konzervatív vagy jobboldali eszméket, kevésbé vonzódnak az eredendő bűn elfogadásához is.

Egy másik elemzés tárgya lehetne az eredendő bűnben hívő „nem hívők” szociológiai tulajdonságainak elemzése, mely gyanúnk szerint épp a jelenlegi összefüggések inverzét mutatná meg. Jövendőbeli kutatások számára – már csak a teológiai és valláslelektani interdiszciplináris kihasználása végett is – rétegspecifikus kutatásokat tartanánk észszerűeknek, amely az értelmiségi vallásosság vagy az új vallási közösségekben tapasztalható vallásosság és egyes teológiai tézisek közötti összefüggésekre világíthatnának rá.

Jegyzetek

¹ <http://konferenciakalauz.hu/konferenciak/15516-b-n-vall-s-s-kegyelem>

² <http://www.wesley.hu/szervezet/wesley-egyhazi-es-vallasszociologiai-kutato kozpont-wesz>

Irodalomjegyzék

- Berger, P. (2001): .Reflections on the Sociology of Religion Today. *Sociology of Religion*, **62**. 4. sz. 443.
- Glock, C. Y. és Stark, R. (1965): *Religion and society in tension*. Rand McNally, Chicago.
- Hegedűs, R. (2000): *A vallásosság alakulása Magyarországon*. http://www.lib.uni-corvinus.hu/phd/hegedus_rita.pdf
- Iannaccone, L. (2004): Never on Sunny Days: Lessons from Weekly Attendance Counts. *Journal for the Scientific Study of Religion*, **43**. 2. sz. 191.
- Kovács, A. (2002): Vallás és vallásosság a mai magyar egyetemisták körében. In: Nagy Péter Tibor (szerk.): *Oktatáspolitikai és vallásszabadság*. Új Mandátum, Budapest.
- Lenski, G. E. (1961): *The religious factor; a sociological study of religion's impact on politics, economics, and family life*. Doubleday, Garden City, N.Y.
- Molokotos-Liederman, L. (2002): Religion in modern Europe. *Sociology of Religion*, **63**. 3. sz. 392.
- Monahan, S. (2003): Sociology of Religion: Contemporary Developments/Religion in Western Society. *Sociology of Religion*, **64**. 4. sz. 525.
- Nagy Péter Tibor (2000): *Járszalag és aréna*. Új Mandátum, Budapest.
- Noffke, J. (2001): Denominational and Age Comparisons of God Concepts. *Journal for the Scientific Study of Religion*, **40**. 4. sz. 747.
- Phillips, R. (2004): Can Rising rates of church Participation be a Consequence of Secularization? *Sociology of Religion*, **65**. 2. sz. 139.
- Sommerville, C. J. (2002): Stark's Age of Faith Argument and the Secularization of Things: A Commentary. *Sociology of Religion*, **63**. 3. sz. 361.
- Szántó J. (1998): *Vallásosság egy szekularizált társadalomban*. Új Mandátum, Budapest.
- Tomka M (1999): A magyar vallási helyzet öt dimenziója. *Magyar Tudomány*, 5. sz.
- Tomka M (1991): *Magyar katolicizmus*. OLI KTA, Budapest.